

Geoffrey Parker, *The Army of Flanders and the Spanish Road 1567-1659* (Londen: Cambridge University Press, 1972, xviii + 309 blz., £ 7.10).

Vooropgezet: dit boek is voortaan een *must*; het mag door niemand ongelezen worden gelaten, die zich bezig houdt met de geschiedenis van deze landen gedurende het tijdvak waarin zij de eer en het genoegen smaakten als *raison d'être* te fungeren voor het *exercito de Flandes* van de Katholieke Koning, die onwegcijfbare factor in het Europa van die dagen. En hier terstond aan toegevoegd: wij kunnen het dan al schaamroodbekakt betreuren dat een boek zoals dit niet uit deze landen zelf afkomstig is, er zit naar mijn gevoel wel degelijk ook een positieve kant aan dat het is geschreven door een buitenstaander, die als het ware van huis uit is gevrijwaard voor iedere aanvechting van 'vaderlands' engagement bij de behandeling van een onderwerp, dat, laat ons het toegeven, in beginsel alleen maar gebaat kan zijn bij een gedetacheerd 'chez vous, sur vous et sans vous'; zelfs is naar mijn gevoel de mate van geslaagdheid van zo'n boek voor een groot deel afhankelijk van de mate waarin de schrijver die gedetacheerdheid weet te handhaven. Dit dan zelfs al moeten wij daarbij bijvoorbeeld op de koop toenemen dat wij pas op blz. 166 geheel terloops langs schrijvers' neus weg eens vernemen dat 'the Archduke Albert was a sovereign prince as well as captain-general of the Army of Flanders; he had to balance the interests of his subjects against those of his soldiers.' Met andere woorden, voor deze auteur is en blijft de goede aartshertog in de eerste plaats opvolger nummer zoveel van Al va.

Is het zinsbedrog of heeft inderdaad de onvermijdelijke gedachtenassociatie tussen 'soldaten' en 'histoire bataille' ertoe geleid dat juist die eigen wereldjes-binnen-de-groterewereld, die zestiende- en zeventiende-eeuwse legers ontegenzeggelijk waren, pas betrekkelijk laat aan bod zijn gekomen voor bestudering met het accent op hun sociale en economische aspecten? Als dit inderdaad het geval is geweest, dan wordt met het hier besproken boek een flinke stap vooruit gezet naar herstel van het evenwicht. Ik zou ten minste geen enkel met zo'n leger in verband staand 'sociaal-economisch' onderdeel weten te bedenken, dat wij hier niet op basis van een fenomenaal uitgebreid bronnenonderzoek grondig, helder en overzichtelijk behandeld vinden. Van de ronseling tot - voor wie dan nog geluk had! - het late ontslag wordt de lezer vertrouwd gemaakt met alle wederwaardigheden van het krijgsmansbestaan en *pari passu* met die van de legerorganisatie in haar totaliteit. Dat hierbij een centrale plaats wordt ingenomen door wat de 'financiering' van de zaak had moeten zijn, spreekt wel vanzelf en evenzeer dat daarop aansluit een afzonderlijk hoofdstuk over de miterijen, Haarlem, Aalst, Zichem *e tutti quanti*; voor Diest zelfs met I, II, III, als ware het Troje. Kortom, een verschijnsel dat wij moeten weten te zien als 'virtually an institution of military life'. Van dergelijke gelukkige formuleringen komen wij er in dit boek verscheidene tegen; ik citeer nog slechts (blz. 18) een naar mijn gevoel bijzonder geslaagde toepassing van kunsthistorische terminologie op de oorlogvoering: 'The 'mannerist' style of warfare of the sixteenth century gave way to a more 'baroque' or 'classical' style after 1600'. Voor zo'n zinnetje vergeeft men de schrijver gaarne een kleine ontsparing zoals (blz. 6) 'the jungle warfare of the Franco-Spanish struggle for Italy'; men kan erin komen dat een auteur zich door zo'n pakkend beeld laat verleiden, maar, al die onontwarbare verstrengelingen *in militaribus* en *in politicis* ten spijt, de bouwwerken van Brunelleschi en Alberti prijken nu een keer niet in een jungle.

Nog afgezien van een rijke bloesemtooi aan Appendices is het boek voorzien van talloze staatjes, tabellen en landkaarten. De eerste bieden ons bijvoorbeeld zeer boeiende overzichten hoe de verschillende 'naties' in het leger gedoseerd waren, dan wel op wat

voor leeftijden de soldaten in doorsnee werden gerecruiteerd en *Deo volente* uiteindelijk weer ontslagen, als zij ten minste niet het benul of de kans hadden gehad om voortijdig te drossen. Wat ons eveneens wordt geboden, zijn eindeloze afrekeningsstaten uit de baaierd van die financiële misère. De landkaartjes komen, zoals te begrijpen, vooral van pas bij de hoofdstukken over de zo bij uitstek vitale verbindingslijnen dwars door Europa. Uit de aard der zaak zijn deze hoofdstukken een overwegend 'evenementieel' relaas met doodgewone ouderwetse machtspolitiek als hoofdingrediënt, maar dit dan dermate verantwoord toebereid en opgedist, dat ik alleen reeds ter wille van dit onderdeel het boek een *must* zou durven noemen.

Ziehier de leest waarop Mr. Parker zijn opus geschoeid heeft en als hij bij die leest gebleven was, dan zou er louter reden zijn tot verheugenis. Helaas echter is dit niet het geval en zijn boek als geheel is er aanzienlijk minder waardevol door uitgevallen. Om te beginnen is dit voor een niet gering deel daaraan te wijten, dat schrijver, afgezien van enkele, soms vrij abstruse, gedetailleerdelijk aan zijn leest aangepaste detail-onderzoekingen, de verdere Nederlandstalige literatuur over opstand en oorlog drastisch verwaarloosd heeft. Zal Mr. Parker mij hierbij wellicht verdenken van persoonlijke gepiqueerdheid omdat ook mijn eigen publicaties over de Spaans-Nederlandse betrekkingen onvermeld zijn gebleven? Vooruit dan maar, voor mijn part mag hij zich erin verkneukelen; het gros der vakgenoten zal het met mij eens zijn dat een Nederlands historicus met goed fatsoen verstek kan laten gaan in een boekwerk welks register onder meer - *complete and unabridged* - de volgende vermelding herbergt: 'Geyl, Pieter, Dutch historian, unsubstantiated views of, 16-17, 17 n. 1'. Dat ongesubstantieerde inzicht blijkt dan neer te komen op een bijna Grandma Moses-achtige oversimplificatie (minus derzelder candeur) van Geyl's 'Grote Rivieren-theorie'; zo ongeveer als of hij niet zou hebben geweten dat er wel eens ooit troepen die rivieren zijn overgestoken.

'C'est le discernement qui manque', kan men in zo'n geval moeilijk nalaten op te merken en is dat eigenlijk niet heel erg jammer bij een auteur die ons verder zo'n - laat ik het woord nadrukkelijk gebruiken - zo'n meesterwerk levert? Maar ja, in dat meesterwerk wordt ons ook (blz. 134) in alle ernst wijsgemaakt: 'For most of the Eighty Years' War and particularly during its first phase, Spain could have used an ultimate weapon against the 'rebels'', te weten - en nu gaat het speciaal over Holland en Zeeland - 'to end their resistance by breaking the sea-dikes and flooding them into subjection'. Deze oplossing wordt 'seriously considered' in 1574-5 (als ook bijvoorbeeld, bijdrage van mij J.P., in 1588), maar is 'eventually rejected on the grounds that once effected it could never be reversed, that flooding Holland and Zeeland would put some areas loyal to the king in jeopardy, and that the deed would earn for Spain an unenviable reputation for cruelty'. In een liefvallig nootje wordt ons dan bovendien nog erbij verteld: 'The 'rebels' were less scrupulous. To defend Walcheren (1572), Leiden (1574) and Antwerp (1584-5), for example, they broke the dikes and flooded the land in the path of the Spaniards'. Hierbij kunnen wij natuurlijk in de eerste plaats opmerken dat de Hollanders beter dan de Spanjaarden (zelfs dan die in Madrid) ervan op de hoogte waren wat technisch wel en wat niet uitvoerbaar was, maar het geval, dat ik dan ook daarom zo breed heb uitgemeten, lijkt mij toch vóór alles symptomatisch voor een naar mijn gevoel bijzonder betreurenswaardige *flaw* in Dr. Parker's methodiek. Deze zelfde auteur namelijk, die zo voorbeeldig kritisch zijn 'technisch' bronnenmateriaal van zuiver administratieve en statistische aard verwerkt, betoont zich in nauwelijks voorstelbare mate *gullible* ten opzichte van het palaver in de hoge *consejos* waar 's Katholieken Konings wereldpolitiek bedisseld werd, en waarvan het luchtballonnerig karakter zo door en door typerend is voor heel dat

Spaanse regeer-apparaat, zeker na de dood van Philips II. En hierbij kan ik niet nalaten nadrukkelijk iemand te missen, die in het hele boek zelfs niet genoemd wordt, wijlen Gregorio Marañón, naar mijn gevoel tot dusverre nog steeds de beste diagnosticus van alle Spaanse grootheid en miserie in het tijdperk dat als 'early modern' te boek staat, en daarbij een man die zijn door God hem toebedeelde Spaanse vaderland heeft liefgehad met een liefde die natuurlijkerwijze zelfs die van Mr. Parker nog moet hebben overtroffen, maar die daarbij, als zeer scherp kritisch van binnenuit, in hoge mate heilzaam heeft gewerkt. Dr. Parker's benadering van de dingen Spaans daarentegen roept reminiscenties op aan min of meer recentelijk vervolgen katholieke historici van het respectabele genus Pastor, wier kritisch vermogen op halve toeren begon te draaien zodra er pausen en wat dies meer zij in het historisch geding kwamen. Helemaal opgaan doet ook deze vergelijking uiteraard niet, want voor Pastor c.s. hingen pausen en al wat verder sacraal getint was ten nauwste samen met hun verhoopte accommodatie in het hiernamaals, terwijl Dr. Parker's Spanje nog juist *diesseitig* blijft, maar nu ik toch op dit hoge niveau aan het divageren ben, schiet mij ineens ook in gedachten hoe onze vaderlandse bond tegen het vloeken ons nadrukkelijk toestaat zelfs over God vrijmoedig te spreken en dat is nu net precies wat Dr. Parker klaarblijkelijk niet kan of wil of wat dan ook over Spanje. Hoezeer dit averechts verafgode Spanje zelf op die manier schraler en schrieler voor den dag komt dan het zijns inziens verdient, behoeft de iets meer vlees-enbloederige Spanjeminnaar die dit neerschrijft, naar hij verhoopt niet nader toe te lichten.

Behalve bij de hierboven reeds genoemde overstromingsdroombeelden blijkt een en ander bijvoorbeeld overduidelijk op blz. 254 bij het relaas hoe na het Bestand de oorlog hervat werd. 'On Christmas day 1619', aldus Parker, 'the die was cast', en inderdaad, het raadsbesluit, dat hij erbij aanhaalt, laat een alleropgewektst gerinkel vernemen, dat zeer wel aan allerlei wapentuig kan doen denken. Wat schrijver er echter niet bijvertelt, of, sterker nog, wat hij zo te zien niet verkiest te weten, is dat zo'n eenmaal geworpen teerling in de Spaanse zeventiende eeuw doorgaans nog ettelijke malen weer omver werd geknobbeld, totdat het bij al zijn charme toch eigenlijk door en door inepte bewind van die Philippen door de omstandigheden net even voorbij het een of andere *fait accompli* was gema-noeuvreed.

En hiermee ben ik toegekomen aan mijn fundamentele bezwaar tegen Dr. Parker. Hoewel wij ook in het eigenlijke body van zijn boek wel voorbeelden van na het Bestand tegenkomen, behoort die periode kennelijk niet tot zijn meer wezenlijke arbeidsveld. Volkomen legitiem natuurlijk, maar dan, helaas, krijgen wij haar niettemin ineens voor ons verbouwereerde geestesoog ontrold in een 'Conclusion', getiteld *Spain, her enemies and the revolt of the Netherlands*. Welnu, dat is eenvoudig huilen met de pet op; in iets meer schoolse termen uitgedrukt: dit slothoofdstuk van een boek dat verder in de cum laude-klasse thuishoort, zou ik als candidaatsscriptie ternauwernood een 4 durven geven. Te hooi en te gras een paar voorbeelden: van het op blz. 256 aan de orde gestelde briefje van Wallenstein over zijn zogenaamde bereidwilligheid Den Bosch te komen helpen ontzetten heb ik toevallig een fotocopie in mijn la liggen; het is je reinste mijnietgezienertje. Verder wordt het hele boek door, tot in het register toe, Maurits hardnekkig als 'graaf' aangeduid, waarmee hij overigens altijd nog *scores* boven Frederik Hendrik, die in het geheel niet genoemd wordt. Op blz. 258 vernemen wij dat, ten gevolge van 'disturbances' in de Zuidelijke Nederlanden, na Maastricht ook Venlo en Roermond door de Staten veroverd werden. Misschien een vergeeflijke lapsus bij een buitenlands auteur, maar stel nu eens dat hij de moeite had genomen er bijvoorbeeld Geyl, Pieter, Dutch

historian, op na te slaan, dan had hij kunnen weten hoe essentieel de verzuimde kans van 1632 geweest is voor de historische sequentie waar hij zo luchtig overheenfladdert.

Maar waartoe verder wroeten in bijzonderheden? De voosheid van zijn macrovizie te dezen respecte wordt ons door de auteur met alle duidelijkheid onthuld in een bewering op de allerlaatste bladzijde van zijn boek, na de vermelding van de Franse oorlogsverklaring in 1635: 'The French pressure was relentless, *seconded by the Dutch until 1648*'. Mijn cursivering natuurlijk en het is er mij niet speciaal om begonnen zout te leggen op het slakje van dat jaartal 1648, terwijl reeds de campagne van 1646 nauwelijks nog serieus was. Wat evenwel naar mijn gevoel door geen enkele beugel kan, is dat klakkeloos ongedifferentieerde gebruik van 'the Dutch', terwijl een auteur die op dit niveau deze zaken behandelt toch waarlijk wel behoorde te weten hoe zeer het oorlog voeren dan wel vrede sluiten met de Spanjaard al een paar decennien lang een brandende kwestie, om niet te zeggen het heetste hangijzer in de partijpolitiek was, als zodanig van doorslaggevend belang voor schrijvers bloedeigen geschiedverhaal.

Menigeen zal wellicht geneigd zijn mij te verwijten dat ik wat al te uitvoerig op een en ander ben ingegaan, dus te mijner rechtvaardiging nog een waarschuwingsseintje: in een noot op blz. 232 kondigt Dr. Parker aan dat hij eerlang zijn 'own account of the Dutch Revolt' uit de doeken zal doen in een 'separate volume' dat hij aan het voorbereiden is voor de Penguin Press. Het nieuws mag ons verheugen, maar laat ons toch wel hopen dat de schrijver zich in allerlei aspecten van zijn onderwerp nog even ietwat nader zal verdiepen. Nochtans, nu voor de leste geef, zijn hier besproken boek is een *must*; wanneer krijgt het een volwaardige tegenhanger, gewijd aan het Statenleger?

J. J. Poelhekke

F. B. M. Tangelder, ed., *Nederlandse rekeningen in de pondtolregisters van Elbing 1585-1602* (RGP, 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1972, xxvii + 300 blz.).

Les comptes du *portorium* d'Elbing sont une source de grand intérêt pour l'histoire du commerce hollandais dans la Baltique à la fin du XVIIe siècle. La présentation hors série du volume ici recensé est un hommage à la mémoire du Dr Tangelder, disparu en 1970, qui avait mené à bien l'essentiel du travail préparatoire, et en particulier rédigé l'introduction. Son texte explique très clairement l'histoire administrative du *Pfundzoll* institué à Elbing en 1585, quand fut conclu l'accord sur l'établissement dans la ville de la résidence de l'*Eastland Company*. La nouvelle taxe ne frappait que les marchandises importées et exportées par les Anglais et par les sujets du roi de Pologne. Elle se payait à raison de 2 Pfennig par Mark, soit 5/9 % de la valeur de la marchandise, valeur fixée par le barème de la *Pfahlkammer* de Dantzig. Malgré l'exemption dont jouissaient les Hollandais, leur trafic était enregistré à Elbing; les navires étaient soumis par ailleurs à un *Tiefgeld*, et il y avait une déclaration obligatoire pour le passage à Pillau, qui relevait du duc de Prusse. Ces circonstances expliquent les particularités des comptes d'Elbing: du côté des inconvénients, pas d'information sur le tonnage des navires; qualité fort appréciable en revanche, ils indiquent systématiquement la nationalité des marchandises ('Hollanden gut', 'Elbingsch, gut etc.).

Les registres du *Pfundzoll* d'Elbing sont conservés pour neuf années dans la période considérée: 1586-1587, 1594, 1596-1597, 1599-1602. L'éditeur a utilisé en outre, pour l'année 1585, un catalogue fait par le *Pfundschreiber* de l'époque, qui mentionne seulement, parmi les navires hollandais, ceux qui transportaient des marchandises soumises à